

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ДИАЛОГТІК ЖӘНЕ МОНОЛОГТЫҚ СӨЙЛЕУГЕ ҮЙРЕТУ

Әшірәлі Г.Б., магистрант Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: gulayna1996@gmail.com

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларын шетел тілінде диалогтік және монологтық сөйлеуге үйретудің ерекшеліктері қарастырылған. Шетел тілін оқытудың негізгі мақсаттарының бірі - шетел тілінің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру, яғни тілін оқып үйреніп жатқан халықпен шеттілік мәдениетаралық қарым-қатынасты жүзеге асыруға деген қабілеттілік пен дайындық. Сонымен қатар, мақалада бастауыш сыныпта диалогтік және монологтық сөйлеуді тиімді оқытуға және меңгертуге көмектесетін кейбір тиімді технологиялар туралы айтылады. Олар бастауыш сынып оқушыларының диалогтік және монологтық сөйлеу деңгейін жақсартуға көмектеседі.

Тірек сөздер: шетел тілі, оқыту, диалог, монолог, диалогтік сөйлеу, монологтық сөйлеу, бастауыш сынып, тиімді технологиялар.

Оқушылардың шетел тілінде сөйлесу қабілетін меңгеруі - мектептегі білім берудің пәндік бағыты ретінде шетел тілінің басты мақсаты. Сөйлеу

- тыңдалым, оқылым және жазылым сияқты сөз әрекетінің бір түріне жатады. Шетел тілінде сөйлеуді үйрету дегеніміз - өз ойымызды шетел тілінде ауызша монологтық пен диалогтік түрде білдіруге үйрену. Ал ағылшын тілінде сөйлеуге үйрету – қоғамның әлеуметтік тапсырысы, өйткені заманауи өмір кең ауқымды халықаралық байланыстарсыз мүмкін емес. Ағылшын тілі - интернеттің және халықаралық байланыстың тілі.

Адам өмір сүруінде тілдік қарым-қатынас қажеттілігі ең үлкен байлық болып табылады және көбінесе адамның бүкіл рухани өмірін тәуелді етеді, жеке тұлғаның өзіндік санасын қалыптастырады, жеке тұлғаның дамуына ықпал етеді.

Қарым-қатынас процесінде монологтық сөйлеудің бірнеше негізгі функциялары бөлінеді:

1 Ақпараттық. Кез-келген адам алынған ақпаратты, қоршаған орта объектілері мен құбылыстары туралы жаңа біліммен бөліскісі келеді, әдетте бұл процесс сипаттама, баяндау немесе түсініктеме түрінде жүреді.

2 Әсер етуші. Бұл функция былай көрсетіледі. Өз көзқарасын қорғауда, алға қойылған мақсаттардың бірі - тыңдаушыларды сендіру. Алайда өмірде бізде біреудің іс-әрекетін болдырмау немесе, керісінше, адамды итермелеуіміз қажет жағдайлар болады. Бұл тапсырманы жақсы құрылымдалған, мақсатты монологпен шешуге болады.

3 Бағалау - әртүрлі құбылыстарды, заттарды, оқиғаларды, іс-әрекеттерді бағалауда көрінеді, соған байланысты, біз жиі өз пікірімізді

білдіреміз [1]

Монологтық сөйлеу дегеніміз не? Бұл келесі параметрлермен сөйлеудің белгілі бір сегменті. Әрекет ретінде - монолог әрдайым мақсатты, сөйлеушінің тұлғасын және оның әрекетін көрсетеді. Сөйлеу өнімі ретінде ол ақпараттық, логикалық, тұтас және нәтижелі болуы керек. Монологтық сөйлеу адресатқа бағытталғандықтан, әрқашан диалогтік сипаттақа ие. [2].

Алайда, монологтық сөйлеудің диалогтік сөйлеуден айырмашылығы бар. Диалогтік сөйлеуде маңызды рөлді экстралингвистикалық құралдар атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін ескеру маңызды. Психологтар айтқандай екінші және үшінші сыныптар арасында оқушылардың ақыл-ой дамуында серпіліс бар. Оқудың осы кезеңінде ақыл-ой операцияларының белсенді ассимиляциясы және қалыптасуы жүреді, ауызша ойлау неғұрлым қарқынды дамиды. Ойлаудың жаңа мүмкіндіктері басқа да танымдық процестердің одан әрі дамуына негіз болады: қабылдау, зейін, есте сақтау.

Әдіскер ғалымдар келесі ерекшеліктерге назар аударады:

- балалар тез шаршайды, назарлары тұрақты емес және олар импульсивті болуы мүмкін;

- механикалық жад логикалық жадтан басым болады, оперативті жад көлемі шектеулі, тез ұмытып кету тән;

- сөйлеу саласында көбінесе тежегіш факторлар болмайды, диалогтік сөйлеу монологтық сөйлеуден басым болады;

- балалар кинестетикалық жұмыс түрлеріне бейім, сүйіспеншілікке толы, эмоционалды;

- көрнекі компоненттер арқылы қалыптасқан вербалды-логикалық ойлау басым.

Монологтық сөйлеудің негізін қалыптастыру бойынша жұмыс кезінде жоғарыда аталған факторларды ескеру қажет. Сонымен қатар монологтық сөйлеуде мотивацияның орны ерекше екенін білу керек. Мысалы, оқушылар бұл пән не үшін керек екенін түсінбеуі мүмкін. Нәтижесінде үй тапсырмасын дайындауға және сабақта жұмыс жасауға деген қызығушылық жоғалады, ал басты қозғаушы күш - «жетістік факторы» пайда болмайды. Балалар теріс психологиялық кедергілерді дамытады, пәнді жек көру сезіміне дейін, қателік жасаудан қорқу күшейеді [3].

Психологтар мен педагогтар - оқу іс-әрекеті басқа іс-әрекеттермен, атап айтқанда ойынмен ұштасқанда білімді әлдеқайда тиімді игеруге болатындығын тәжірибе жүзінде талай рет дәлелдеген. Оның 7-10 жастағы балаларды оқытудағы рөлі туралы көп айтылды және жазылды. Бірақ ойын ойын үшін болмауы керек екенін ұмытпау қажет. Алдымен, бұл оқушылардың есте сақтау қабілеттерін, зейінін, ойлауын дамытуға бағытталуы керек. Әсіресе, жобалық іс-шаралар тіпті 7 жас аралығындағы балаларда да тілге деген қызығушылықты арттырып, монологтық және диалогтік сөйлеу қабілеттерін

дамыта алады [4].

Оқудың алғашқы кезеңінде монологтық сөйлеудің негізін қалыптастыруға келетін болсақ, монологтық іскерлікке түс, өлшем, пішін атауға болатын заттарды сипаттау, жануарлар туралы әңгімелеу, яғни, өлшемі, түсі, олардың не істейтіндігі, қайда тұратындығы жәнет.б. кіргізуге болады. Бастапқы кезеңдегі монологтық сөйлеуді үйрету бірліктері *сөйлемдік және әсіресе фразалық* бірлік болуы мүмкін.

Диалог - пікірлердің тұрақты алмасуынан тұратын байланыс түрі. Бірақ мұндай қарым-қатынас үшін оқушылар өздерін еркін және жайлы сезінетін ерекше орта құрылуы керек. Достық, жылы шырайлы жағдайда оқушылар бір-бірін жаңа ойлармен байытады, шығармашылық мүмкіндіктерін ашады [5].

Монологтық сөйлеу сияқты диалогтік сөйлеудің өзіндік психологиялық және лингвистикалық ерекшеліктері бар. Сонымен қатар сөйлеу әрекетінің бұл түрін сәтті оқыту үшін мұғалім білуі керек белгілі бір қиындықтар да бар. Әдістемелік әдебиеттерде диалогтың келесі негізгі сипаттамалары бөлінеді:

- реактивтілік;
- жағдаяттық.

Ал психологиялық жағынан диалогтік сөйлеу мынадай сипаттамаларға ие:

- ынталандырушылық
- эмоционалдылық
- жағдаяттық
- реактивтілік

Бастауыш сыныптарда ойындармен сабақтарда ынтымақтастық жасау мүмкіндігі қарқынды дамып келеді. Балалар ересектердің көмегінсіз келіссөздер жүргізуді, бір-біріне орын беруді, тапсырмаларды таратуды үйренеді [6].

Айта кету керек, бастауыш білім беру - баланың дамуындағы ерекше кезең. Бастауыш сынып оқушысы әлі де ойын ойнағанды ұнататын бала, біз осыны ұмытпауымыз керек.

Оқыту процесінде оқулықтарды пайдалана отырып, оқу тақырыптарын, оқу материалдарын таңдауды мұқият қарастырған жөн, өйткені ол ҚР мемлекеттік білім стандартының талаптарына сәйкес келіп қана қоймай, сонымен қатар кіші мектеп оқушыларының психологиялық-педагогикалық сипаттамаларына сәйкес келетін тапсырмаларды қамтуы керек.

Әдістемеде монологтық сөйлеуді үйретуде екі жол қолданылады:

«жоғарыдан төмен бағыты» - оқытудың бастапқы бірлігі - дайын мәтін;

«төменнен бағыты» мұнда оқыту қарапайым тұжырымдаманы көрсететін сөйлемге негізделген.

«Жоғарыдан төмен бағыты» мәтіннің мазмұндық жоспарын, оның лингвистикалық материалы мен құрамын максималды «иемдену», яғни

содан кейін оқушылардың өздері құрастыратын мәтіндерде қолдануға болатын барлық нәрсе өз монологтарын құрайды. Жұмыс реті төмендегідей:

- оқушыларды мәтінмен таныстыру (жаттығулар: мәтінді оқу, сұрақтарға жауап беру; жоспар, сөйлемдердің реті, қысқаша түсінік айту)

- мәтін мазмұнын беру (кейіпкерлердің біреуінің атынан)

«Төменнен бағыты» қарапайым сөйлем бірлігінен аяқталған монологқа дейін сөйлемді өрбітуді болжайды. Бұл бағыт бойынша орындалатын жұмыстар:

- оқушылардың белгілі бір тақырып бойынша пікір айтуы. (мәлімдемелер қисынды ретпен жасалады, оқушылар мұғалімнің көмегімен өз мәлімдемелерін дұрыстайды)

- мәлімдемелер арасында мәтіндік және логикалық байланыс орнату кезеңі

- оқушылар берілген тақырып бойынша монолог жасайды, оның ішінде пікірлер мен бағалаулар келтіріледі.

Сонымен қатар монологтық сөйлеуді қалыптастыруда визуализация таптырмас технологиялардың бірі болып саналады. Шетел тілі сабақтарында көрнекілік - бастауыш сыныпта жаңа сөздік қорын енгізудің негізгі әдіс-тәсілі. Мұғалім оқушылардың қиялын ояту немесе идеяны жеткізу үшін көрнекі құралдарды қолданады. Ситуациялық суреттер немесе фотосуреттер сөйлеу мен ойлау процестерін ынталандыру үшін көрнекі қолдау болып табылады. Суреттің немесе фотосуреттің сипаттамасын айтып беру сөйлеуді ынталандыратын сөз әрекетінің негізгі түрлерінің біріне жатқызуға болады. Суретті сипаттау - бұл коммуникативті және когнитивті білім беру жүйесін қалыптастыру үшін өте тиімді жаттығу. Мұндай жаттығулар сөйлеу және жазу дағдыларын дамытуға ықпал етіп қана қоймай, сонымен қатар оқушылардың ынтасын арттыруға, байқампаздық пен шығармашылықты дамытуға жақсы әдіс болып табылады. Бүгінгі таңда сабақта визуализацияның алуан түрлері бар: фотосуреттер, видеороликтер, фильмдер мен мультфильмдердің үзінділері, презентациялар, тіректері жазбалар, диаграммалар, кестелер және т.б.

Оқушыларды қызықтыру, олардың монологтық сөйлеуге деген ынтасын ояту үшін монологтық сөйлеуді құруға арналған жаттығулар әр түрлі, қызықты және әсерлі болуы керек. Шетел тілі сабағында монологтық сөйлеуді оқытуда лексикалық ойындар жиі қолданылады.

Сабақты жандандыру және қызықты ету үшін әдістемелік әдебиеттерде сипатталған диалогтік оқытудың да жаңа технологиялысы туралы айтылады. Атақты ғалым-әдіскерлердің ғылыми еңбектерін зерттей келе байқағанымыз, бастауыш сыныптарда әсіресе рөлдік ойындар диалогтік сөйлеуді оқытудың пайдалы технологиясына жатады.[7]:

«Role Play» немесе «Рөлдік ойын». Бастауыш сыныпта диалогты оқыту туралы сөз болғанда, рөлдік ойынға назар аудару керек, өйткені ойын, біз әлі күнге дейін білім берумен қатар жетекші қызмет түрі болып табылады [7].

Рөлдік ойын жаңа материалды игерудің, шығармашылық қабілеттерін шоғырландыру мен дамытудың күрделі мәселелерін шешуде, сонымен қатар жалпы білімдік дағдыларды қалыптастыруда қолданылады. Бұл оқушыларға оқу материалын әртүрлі тұрғыдан түсінуге және зерттеуге мүмкіндік береді. Рөлдік ойындардың әлеуметтік маңыздылығы мынада: белгілі бір мәселелерді шешу барысында білім белсенділеніп қана қоймайды, сонымен бірге қарым-қатынастың ұжымдық формалары дамиды. Қосымша төмендегі технологияларды пайдаланған тиімді.

«Brownian Motion». Бұл технология ұсынылған тақырып бойынша ақпарат жинау үшін оқушылардың барлық сыныптағы қозғалысын қамтиды. Әр қатысушыға тапсырмалар тізімі жазылған парақ беріледі. Мұғалім сұрақтар мен жауаптардың тұжырымдалуына көмектеседі, өзара іс-қимылдың ағылшын тілінде жүргізілуін қадағалайды. Реплика-сұрақ және сұрақ-сұрақ сияқты диалогтық бірлік әзірленеді.

«Интервью». Жұптық жұмыста әр серіктес кезектесіп сұхбат алушыға және сұхбаттасушыға айналады. Оқушыларға сұрақтар тізімі беріледі, немесе өз сұрақтарын құрастыруға тіректер көрсетіледі.

«Find the Differences». Оқушыларға екі суретті салыстыру қажет.

Бұл жағдайдың ерекшелігі - әр серіктестің бір ғана суреті болады.

«Карусель». Оқушылардың шығармашылық белсенділігін өте жақсы ынталандырады. Ішкі және сыртқы болып екі дөңгелек жасалады. Ішкі дөңгелек - бұл сыртқы шеңберге қарайтын қозғалыссыз отырған оқушылар, ал сыртқы жағы әр 30 секунд сайын дөңгелек болып қозғалатын оқушылар. Осылайша, олар бірнеше минут ішінде бірнеше тақырыпты сөйлесе алады. Балалар қызу сөйлесіп, сабақ динамикалық және нәтижелі болады.

«Brain Storming». Берілген тақырып бойынша оқушылар шектеулі уақыт ішінде идеяларын айтады. Оқушылар ойларын тез және еркін шығару үшін контекстке байланысты жеке немесе топтық ми шабуылы тиімді болады. Миға шабуылдың жақсы бір ерекшелігі - оқушылар өз идеялары үшін сынға алынбайды, сондықтан олар жаңа идеялармен алмасуға дайын болады.

«Storytelling». Оқушылар алдын ала біреуден естіген ертегіні немесе оқиғаны қысқаша қорытып айтады немесе сыныптастарына айту үшін өз ертегілерін құра алады. Оқиға туралы әңгімелеу шығармашылық ойлауды дамытады. Бұл сонымен қатар оқушыларға ойды бастау, дамыту және аяқтау форматында білдіруге, соның ішінде кейіпкерлер мен оқиғаны құра отырып өрнектеуге көмектеседі [8].

«Picture Describing». Оқушыларды топқа бөліп, әр топқа әр түрлі сурет беруге болады. Оқушылар өз топтарымен суретті талқылайды, содан кейін әр топтың өкілі бүкіл сыныпқа суретті сипаттайды. Бұл іс- әрекет оқушылардың көпшілік алдында сөйлеу дағдыларымен қатар шығармашылық қабілеті мен қиялын дамытады [8].

Қорыта келе айтатынымыз: өкінішке орай көптеген мектептерде

мұғалімдер монологтық сөйлеу негіздерін қалыптастыруға жеткіліксіз көңіл бөледі, дегенмен бұл мәселе өте маңызды, өйткені сөйлеу сөз әрекетінің диалогтік түрін дамыту үшін сенімді негіз болып табылады. Монологтық сөйлеуде қалыптасқан дағдылардың болуы диалогтік сөйлеуде жалғасуына әсер етеді. Келесі мәселе- жағдаятсыз диалог болмайды, сол себепті мұғалім сабақ барысында туындаған жағдаяттарды ескере отырып, оқушыларды диалогтік қарым-қатынасқа үйрету керек. Сонымен қатар әрбір сабақта оқушылардың белсенділігін арттыру үшін және оқытылып отырған шетел тілін жақсы меңгерту үшін мұғалімдер үнемі ізденісте болып, сабақтарды түрлендіріп, жаңа технологияларды тиімді пайдалану керек.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Методика преподавания иностранных языков: общий курс: [учеб, пособие] отв. ред. А. Н. Шамов. - 2-е изд., перераб. и доп. -- М.: АСТ: АСТ МОСКВА: Восток - Запад, 2009. - 253 с.
- [2] Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. - М.: Русский язык, 1989. - 223
- [3] Утехина А. Н. Иностранный язык в дошкольном возрасте: Теория и практика: Учеб. пособие 3-е изд., испр. - М.: ФЛИНТА: Наука, 2013. - 186 с.
- [4] Бычкова Е.В. Развитие интереса к иностранному языку у младших школьников // Иностранные языки школе. 2008 - № 1.
- [5] Филатов В. М. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе. Ростов-н/д, 2004.- 140 с.
- [6] Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя. - М.: АРКТИ, 2008.- 141 с.
- [7] Спиридонов В.Ф. Психология мышления. Решение задач и проблем.- М.:Генезис, 2012.- 319 с.
- [8] Конышева А. В. Современные методы обучения английскому языку. - Минск: ТетраСистемс, 2004. - 176 с.

REFERENCES

- [1] Metodika prepodavaniya inostrannykh yazykov: obshchiy kurs: [ucheb, posobiye] отв. red. A, N. Shamov. - 2-ye izd., pererab. i dop. (Methods of teaching foreign languages: general course: [textbook, manual]). - М.: AST, 2009. - 253 s. [in Rus.].
- [2] Passov Ye.I. Osnovy kommunikativnoy metodiki obucheniya inoyazyknomu obshcheniyu. (Fundamentals of communicative methods of teaching foreign language communication). - М.: Russkiy yazyk, 1989. – 223 s. [in Rus.].
- [3] Utekhina A.N. Inostrannyu yazyk v doshkol'nom vozraste: Teoriya i praktika: Ucheb. posobiye 3-ye izd., ispr. (Foreign language in preschool age: Theory and practice: Textbook 3rd ed., ispr.). - М.: FLINTA: Nauka, 2013. - 186 s. [in Rus.].
- [4] Bychkovskaya Ye.V. Razvitiye interesa k inostrannomu yazyku u mladshikh shkol'nikov (Development of interest in a foreign language among younger schoolchildren) //Inostrannyye yazyki shkole. - 2008 - № 1. - S.27-28 [in Rus.].
- [5] Filatov V. M. Metodika obucheniya inostrannym yazykam v nachal'noy i osnovnoy obshcheobrazovatel'noy shkole. (Methods of teaching foreign languages in primary and secondary schools). - Rostov-n/d, 2004.- 140 s. [in Rus.].
- [6] Gal'skova N.D. Sovremennaya metodika obucheniya inostrannym yazykam: posobiye

dlya uchitelya. (Modern methods of teaching foreign languages: a guide for teachers). - М.: ARKTI, 2008.- 141 s. [in Rus.].

[7] Spiridonov V.F. Psikhologiya myshleniya. Resheniye zadach i problem. (Psychology of thinking. Solving problems and problems). - М.: Genezis, 2012. - 319 s. [in Rus.].

[8] Konysheva A.V. Sovremennyye metody obucheniya angliyskomu yazyku. (Modern methods of teaching English). - Minsk: TetraSistems, 2004. - 176 s. [in Rus.].

ОБУЧЕНИЕ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ И МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аширали Г.Б., магистрант

КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстане-mail:
gulayna1996@gmail.com

Аннотация. Данная статья посвящена особенностям преподавания диалогической и монологической речи младших школьников иностранному языку. Одной из основных целей обучения иностранному языку является формирование иноязычной коммуникативной компетенции, то есть умения и желания осуществлять межличностное и межкультурное общение на иностранном языке с носителями языка. Таким образом, в статье представлены эффективные технологии, которые призваны способствовать более эффективному обучению и усвоению диалогической и монологической речи в начальной школе. Они помогают повысить уровень диалоговой и монологической речи младших школьников.

Ключевые слова: иностранный язык, обучение, диалог, монолог, диалогическая речь, монологическая речь, начальная школа, эффективные технологии.

TEACHING DIALOGIC AND MONOLOGIC SPEECH IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Ashirali G.B., master student

KazUIR&WL named after Ablai Khan, Almaty, Kazakhstan-mail:
gulayna1996@gmail.com

Abstract. This article is devoted to the peculiarities of teaching dialogic and monologic speech to primary schoolchildren in Foreign language. One of the main purposes of teaching a foreign language is the forming of foreign language communicative competence, i.e. the ability and willingness to carry out foreign language interpersonal and intercultural communication with native speakers. Thus, the article provides some effective technologies that are supposed to help more effective learning and mastering of dialogic and monologic speech in primary school. They help to improve the level of dialogue and monologue speech of primary school students.

Keywords: foreign language, teaching, dialogue, monologue, dialogic speech, monologic speech, primary school, effective technologies.

Статья поступила 20.08.2020